

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 június Ról-ról

Győrffy Iván: Csoda Berlinben (Regina. Fekete-fehér magyar dokumentumfilm, 63 perc, 2013. Rendező-forgatókönyvíró-producer Groó Diana.)

Néhány évvel ezelőtt komoly hírértéke volt egy rendhagyó eseménynek: rabbinőt avattak Németországban – a holokauszt óta hivatalosan az elsőt. Akkorra jelentőséget tulajdonítottak az ügynek, hogy maga a köztársasági elnök is ellátogatott a szertartásra, és üdvözölte a frissen beiktatott, egyébként a volt szovjet utódállamok egyikéből áttelepült új rabbit. Érthető buzgalom olyan államban, amelynek elődje gázkamrába küldte a legelső, ráadásul ortodox hitközségben nevelkedő, sok-sok viszontagság árán pulpitusra lépő női rabbit, a halálakor is mindössze 42 éves Regina Jonast, akit a lehető legkedvezőtlenebb történelmi szituációban (a nürnbergi törvények évében) avattak fel. Igaz, ha úgy vesszük, éppen a nácik „tették lehetővé”, hogy valóban teljesíthesse küldetését; egyre kevesebb rabbi maradt, aki gyámolíthatta volna a halálra rémített, kivándorlásra és rejtőzködésre kényszerített, bevagonírozásra és megsemmisítésre ítélt közösséget.

Regina Jonas életútja nem állt példa nélkül – ennek ellenére zsidók és nem zsidók, a hithű nők alávetett szerepének fenntartásában érdekelt vallási vezetők és a női egyenjogúságért küzdők egyaránt évtizedeken át elfeledkeztek személyéről. Mindaddig, amíg az 1990-es évek elején elő nem került máig egyetlen ismert fotója néhány, a felavatásával kapcsolatos irat társaságában. Bár sokan úgy tartják, egészen a XVII. századig visszavezethető a női rabbik hagyománya (Asenath Barzani az iraki Moszulban elhunyt férje helyét vette át a jesiva élén, s nagyra becsült vallásoktató volt, bár arra nincs bizonyíték, hogy rabbivá avatták volna), mégis, amikor 1924-ben Regina Jonas jelentkezett a Zsidó Tudományok Főiskolájára, s világossá tette, nem szándékozik megállni a vallásoktatói státusznál, elhivatott prédikátor és lelki vezető is kíván lenni, hihetetlen előítéleteket kellett leküzdenie. Képzettsége, tehetsége és elszánt tenni akarása ellenére évekig tartott, amíg vallásoktatóból egy liberális rabbinak köszönhetően felavatott rabbi, majd újabb évekig, hogy az elismerés birtokában zsinagógában is szolgálatot teljesítő vallási vezető lehessen. Ekkor már küszöbön állt a világháború, és Regina sorsa a gondjaira bízott hívekkel együtt meg volt pecsételve – ám ő önzetlenül ápolta a legelesettebbek lelkét a terezini koncentrációs táborban (néhány vallásleckéje fenn is maradt a helyi archívumban), majd Auschwitzban, ahol végül 1944. december 12-én őt is meggyilkolták. És mintha nem is létezett volna: a konzervatív, rekonstrukcionista és reformközösségekben – az ortodoxokról nem is beszélve – az erre a hivatásra készülő nőknek szinte a semmiből kellett létrehozniuk az ugródeszkát, amellyel az 1970-es évektől végre elérhették a toleranciaküszöböt. Ma már több száz női rabbi és egyre több női imaközösség teszi a dolgát világszerte (köztük Magyarországon is), de arányuk még így is elenyésző a világ egyik legősibb világvallásában.

A Regina Jonasról filmet készítő Groó Diana tehát csodát keresett és talált Berlinben: csodát, amelynek különlegessége éppen a természetellenes és antihumánus történelmi-világpolitikai konstellációban, az emberi szellem mélyrepülésében fogható meg. Csodát, amely ha úgy nézzük, cseppet sem csodálatos. Igaz, a csodavárás és -keresés a minimum, amit elvár a közönség a rendezőnőtől, aki Vittorio De Sica filmklasszikusa (*Csoda Milánóban*) nyomán, önéletrajzi elemek és a spirituális családi hagyaték felhasználásával első nagyjátékfilmjeként leforgatott egy misztikus zsidó sorsjátékot, a *Csoda Krakkóbant*; aki második egész estés filmjében egy roma kisfiú csodaváró világjárását (és szükségszerű kiábrándulását) vitte színre (*Vespa*); aki a volt SS-tiszt légtornásztól a Pető Intézet mozgássérült neveltjeiig látomásos dokumentumdrámákat forgatott az eltévelyedettek, illetve a megnyomorítottak és kiközösítettek mindennapjairól; s aki filmetűdjeiben Chagall és Gulácsy vásznait a képzelet legvégső határáig továbbálmodta.

Legújabb dokumentumfilmjében – amelynek műfaja legalábbis véleményes – a lehető legjobb kézzel nyúlt egy érzékeny témához. Tudjuk, hogy ötvenórányi archív felvételből, többéves levéltári és magángyűjteményi kutatómunka eredményeként, kockáról kockára építette fel a két világháború közötti Berlint, a zsidó hitközségek mindennapi életét, és elevenítette fel Regina alakját. Ha kell, újratorozta egy-egy utcaképet, ha kell, Böhm Dániel hangmérnök és Mógor Ági vágó segítségével, hangokkal, zörejekkel, élettellel és dinamizmussal töltve meg a halott tereket, ha kell, a kortárs túlélők visszaemlékezéseit lelkes színészekkel és amatőrökkel (köztük holokauszt-túlélő nagymamájával) olvastatva fel, ha szükséges, olyan arcokat és gesztusokat kreálva, amelyek csak a hiteles képi és írott dokumentumok körében élnek meg. Ám mindvégig tudatos visszafogottsággal és mesteri anyagkezeléssel, a holtak méltósága iránti tapintattal, és a direkt ítélkezés csapdáját is kikerülve. A kreatív dokumentumfilmnek is nevezett végeredmény messze túllép azon az eredeti igényen, hogy pusztán előtanulmány lehessen egy majdani nagyjátékfilmhez: szilárdan megáll a maga lábán, anélkül, hogy kettős természete miatt szégyenkeznie kellene. Kiválóan leképezi és jelképezi Groó Diana kettős filmrendezői indíttatását és szocializációját, hajdani mesterei, Schiffer Pál és Simó Sándor örökségét. És mégis egyedi, önálló hangvétellel, utánozhatatlan miliővel rendelkezik – minden ízében *groós*.

A rendezőnél a múltból emelt felépítmény, legyen bármilyen fajsúlyos és rettentő, sosem öncélú. Minden nyilatkozatában és valamennyi leforgatott snittjében ott van a bizalom, hogy a múlt tényleg segíthet megérteni és megmenteni a jelent, s elengedhetetlen a továbblépéshez. Regina Jonas élettörténete Groó Diana kezében nem válik egydimenziós holokausztdrámává, bár tulajdonképpen magában hordozza ennek lehetőségét; nem a női emancipáció tételdarabja, jóllehet, erre is bőven lenne muníció; nem egyedül az elveszett zsidó hagyományok, kultúra és szellem rekonstrukciós kísérlete, hiába tenné e szemlélet szintén teljessé. A rabbinő szimbolikus vetülete a megalázására és elpusztítására szövetkezett irracionális eszmék és kíméletlen gyilkosok szorításában vergődő embercsoportnak; olyasvalaki, akit meggyőződése és vele szemben értetlen környezete serkent arra, hogy szünet nélkül ellenszélben fusson az élet rövidpályáján. De mindenekelőtt: „csupán” egy mélyen érző és hívő lény, aki normális, tradícióhoz kötött, azt mégis szervesen megújító életre vágyik, és még a számára legkedvezőtlenebb körülmények között sem hagyja el a bátorsága.

A történet a családi háttér felvázolásával, ortodox hitű utcai árus apja és sokat betegeskedő anyja frigyével és a kis Regina megszületésével indít. A berlini bevándorló zsidók életesélyeit meghatározó tárgyi és kulturális környezet rajzát inkább csak érezzük, mintsem értjük a meg-megiramló, majd egy-egy házfalnál, ablaknál, utcasaroknál, gyermeki kézmozdulatnál elidőző, mesterségesen lassított képsorok után kapaszkodva. A szelíd iróniát sem nélkülöző, és a kezdődő katasztrófát előrevetítő narráció igazítja el az ide-oda kalandozó és a szürke képkivágások részleteiben elveszni vágyó képzeletet. Az iskolában tanárait és diáktársait

tudásával és rátermettségével zavarba ejtő kislánnyól, majd vallásoktatóként a gondjaira bízott gyermekek szeretetét és tiszteletét kivívó fiatal nőről sosem létezett, mégis érvényesnek látszó álló- és mozgófelvételek töltik meg a vásznat. Nem sikkadhat el a társadalmi-politikai miliő ingerekben gazdag megidézése sem: a náci nagygyűlésekről, a berlini olimpiáról ugyanúgy képet alkothatunk, mint a berliniek foglalkoztató és körülvevő mindennapos eseményekről. Az intim családi és hitközségi mozzanatok bemutatása támasztja alá a legkézenfekvőbb módon azt a bensőségességet, amellyel hitét meg- és átéli a halahikus tanulmányaiban elmélyülő zsidó szellemi elit és a közösség perifériáján tengődő többség, melynek tagjaira az átörökített törvények próbatételként nehezednek.

Közöttük talál önálló útra az egyetlen „hiteles” fotójáról lelépő Regina Jonas, csalódásaival, küszködéseivel és váratlan diadalaival, a nála egy generációval idősebb szerelmétől, az özvegy rabbitól távol élve is egyre közelebb álmainak beteljesüléséhez, ahonnan már nincs visszaút egy hétköznapi, jelképektől és áldozatoktól mentes sorshoz. És természetesen feltűnnek a vagonok is, kétségbeesett családok a szánalmas cókókjaikkal, melyekbe utolsó mentsvárként kapaszkodnak; a megérkezés a rámpákra (ahol Viktor Frankl bécsi pszichiáter oldalán Regina Jonas is segít az összetört embereknek); a náci propagandafilmben meghamisított terezini „mintabarakok”; és milliók utolsó ítélete, amelynek döbbenetét a rabbinő szellemi végrendeletének szavai szelídítik meg.

A lassan csordogáló történet ellenére nincs idő elgondolkozni azon, mi tényszerű és mi fiktív elem a *Regina* című mozgóképben, hol ér véget a múlt, és hol kezdődik a „játék”. Szétválaszthatatlan egységbe forrnak a kibékíthetetlennek hitt filmműfajok; semmi nem zavarja bennük az elmerülést.

Szerény és alázatos film Groó Dianáé. Ugyanakkor a legjobb értelemben nagyravágyó: megidéz egy elfeledett, alig ismert személyt, egy agyonelemzett, de audiovizuális valójában, érzéki hátterével még feltáratlan kort, illetve a hivatástudatot, amely talán már avíttnak tűnik, mégsem lehetne aktuálisabb. Őszinte és hiteles vallomás minden kockája – a technikai manipuláció mélyén is halljuk elődeink lélegzetvételét, amely ugyan megakad a megrázó pillanatoknál, de szaggatottsága és néhol szinte észlelhetetlen elhalkulása ellenére, amíg figyelünk rá, sosem szűnhet meg.

Regina. Fekete-fehér magyar dokumentumfilm, 63 perc, 2013. Rendező-forgatókönyvíró-producer **Groó Diana**; vágó **Mógor Ági**; hang **Böhm Dániel**; kép **Kardos Sándor**.

Tetszik

29 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Gyórfy Iván: Kék és fehér (Szeretők, utazók (Los amantes pasajeros). Színes, feliratos spanyol vígjáték, 90 perc, 2013. Rendező-forgatókönyvíró-producer Pedro Almodóvar)** Egymást keresztező sorsok kastélya – jobb híján ezzel a Calvino-címmel...
2. **Gyórfy Iván: A jövő elkezdődött (1. Színes, fekete-fehér magyar krimi, 91 perc, 2009. Rendező-forgatókönyvíró-látványtervező Pater Sparrow.)** „Minden dolog mértéke az ember; a létezőknek, hogy léteznek, a...

3. **Györfly Iván: Lukianosz a moziban (Becstelen brigantyk. Színes, feliratos amerikai–német háborús film, 153 perc, 2009. Rendező-forgatókönyvíró-producer Quentin Tarantino.)** A rablók és pandúrok, a B-szériás filmek és a mozimitológia...
4. **Györfly Iván: A gyerekszabadító (Holdfény királyság (Moonrise Kingdom). Színes, feliratos amerikai játékfilm, 94 perc, 2012. Rendező-forgatókönyvíró-producer Wes Anderson.)** Bár egy generáció választja el a filmrendezőt az írótól –...
5. **Györfly Iván: A fehér néger (Szellemíró (The Ghost Writer). Színes, feliratos francia–német–angol filmdráma, 128 perc, 2010. Rendező-forgatókönyvíró Roman Polanski.)** „Ha azt hinném, hogy az emberi szellem sugallásai vezetnek –...

Cimkék: **Györfly Iván**